

T G WICKBOM:

Utblick mot 80-talet

Direktör T G Wickboms artikel är byggd på ett föredrag, som han hållit vid en kongress för Folk och Försvar. Han ser femton år framåt, men han börjar med att se femton år tillbaka och fortsätter med en kort överblick av hur det blivit nu. En slutsats drar han genast: vi kan inte undkomma världen. Allting har kommit så mycket närmare, allt är avhängigt av något annat. Han är i princip optimist när det gäller sådant som krigsfara, i varje fall i fråga om världskrig, även om han framhåller hur osäkert det är att spå om faror som snabbt kan materialiseras. Han är däremot pessimist när det gäller befolkningsutvecklingen, och han pekar på hur utbildningsproblemen växer med befolkningsökningen i u-länderna.

Min gamle historielärare på gymnasiet var en lärd och originell man, som gärna sammanfattade det historiska skeendet i drastiskt koncentrerade formuleringar. Till dem man minns hör hans definition av den tsarryska politikens målsättning i riktning syd, mot "fet jord, varmt vatten och den gyllene halvmånen över Bosporen!"

Det var alltså ett försök att uttrycka en långsiktig tendens i en formel tillräckligt träffande för att tjäna som vägledning och tillräckligt förenklad för att slippa ifrån ett besvärligt hänsynstagande till nyanser och oklarheter. Försöker man säga något meningsfullt inte blott om det som faktiskt har skett utan om det som kan väntas ske måste man nog tillgripa stora förenklingar och schematiseringar. Man måste då också ihärdigt påminna sig att verkligheten inte kommer att vara tillnärmelsevis lika enkel och entydig.

Detta är angeläget inte minst i vår svenska debatt. Vårt intresse för internationella frågor har kommit att röra sig över stora delar av världskartan. Men vi är ganska oerfarna. Inte bara min gymnasietids historiebok utan långt senare upplagor envisades med att betrakta utomeuropeiska länder och händelser som ett rent bihang till vår egen världsdels historia. Fastän vi nu har haft Vietnamkriget hemma i vardagsrummet på TV-skärmen, fastän vi håller FN-trupp vid Suezkanalen och genom våra diplomater aktivt deltar i motståndsrörelsen i Chile, sitter nog vanan ganska djupt inbiten i oss att betrakta problem och spänningar ute i världen efter ungefär samma schema som vi an-

vänder för att definiera problemen här hemma.

Vad som är sanning i Berlin och Jena var en gång bara dåligt skämt i Heidelberg. Världsavstånden har krympt, världsperspektiven vidgats. Vår närmare kontakt med främmande, avlägsna miljöer har kanske gjort oss mer medvetna om det vi har gemensamt i Europa. Men den väsentliga skillnaden är den lärdom de allra senaste åren bör ha givit oss: att det som händer även i den avlägsnaste vrå av världen direkt eller indirekt påverkar vårt eget öde. Vi kan inte undkomma världen.

Hur skall denna då se ut framöver, låt oss säga under tiden fram till 1980-talets slut? Spaningen kanske underlättas om teleskopet först fokuseras mot motsvarande punkt i det förflutna. Hur såg vår värld ut år 1958?

Sverige hade det rätt bra, då som nu. Det var ATP-reformens år. Ute i Europa hängde järnridån kvar tvärs över Tyskland. Utanför den pågick det västtyska undret för fullt, men Västeuropas stater splittrades i sina försök att bygga upp en gemensam marknad. De Gaulle kom till makten i Frankrike, lyft av bajonetter för att rädda och befästa det franska väldet i Algeriet men i stället tålmodigt och fördomsfritt manövrerade för att avveckla det. I mycket var det också hans politik som vållade den handelspolitiska klyvningen i EEC och Efta.

Bakom järnridån hade Nikita Chrusjtjov tagit makten och inlett en period av avstalinisering, som i optimistiska bedömares ögon tedde sig som en första libera-

liserings-tendens. Längre österifrån hördes åtskilligt om det nya Kina. 1958 var året för Det Stora Språnget Framåt. Det var också folkkommunernas år, tidpunkten för den himlastormande fas i jordbrukets kollektivisering, som avsåg att i ett slag förverkliga socialismen i Kina. Det var ett år av kinesisk konfrontation med Förenta Staterna. Artilleriduellerna ekade över Taiwanundet.

Det första Suezkriget låg ett par år tillbaka i tiden. Men västmaktspolitiken visade alltjämt ärrer efter det fransk-brittiska militära fiaskot, spår av bitterheten över det amerikanska ingripandet. Mellersta Östern dominerades av västerns strävan att trots Suez bygga upp en allians med araberna gentemot sovjetpolitikens förmodade Drang nach Süden till fet jord, varmt vatten och den gyllene halvmånen över Nilen.

Det brittiska imperiet över Indien var avvecklat, det holländska över Indonesien likaså. Fransmännen hade fördrivits från Indokina. Men Afrika var fortfarande kolonialt. Ännu två år återstod till Kongo-krisens och den stora svarta avkoloniserings tid. Från Latinamerika hördes så gott som intet. Det var ännu några dagar kvar till Fidel Castros maktövertagande på Kuba. Politiskt var vår värld alltjämt åtskilligt mindre än jordklotet. Men en ny stjärna hade rört sig över firmamentet. Den hette Sputnik, den första satellit som av människohand hade slungats upp i en bana runt jorden.

Fredlig samexistens

Femton år efteråt — hur ser det färskaste snittet av världsbilden ut?

Andra världskriget har tagit slut i Europa. Järnridån har lyfts; inte helt men tillräckligt mycket för att tyskarna på ömse sidor officiellt skall erkänna varandras existens, den faktiska ofrånkomligheten att det finns två Tyskland. Det är en utveckling av central betydelse för vår världsdel. 1960-talet har sett den stabiliseras, låt vara ryckigt och trevande. Det stora handelspolitiska spelet har slutat i seger för EG; man kanske kan tillägga utan nederlag för Efta. Frankrike har kommit igenom sin efterkrigs-kris. England har det visserligen inte.

Avstaliniseringen har kommit av sig, Mellersta Östern är oroligare än någonsin. Men avkoloniseringen är ett praktiskt taget slutfört skede, Kina har trätt fram ur sin långa isolering och den kosmiska kapprustningen i terrorbalansens tecken mellan de båda supermakterna har nästan omärkligt glidit över i ett slags fredlig samexistens i tecknet av en makthavarnas intressegemenskap.

Och så Vietnam. 1958 hade vi ännu inte en föräning om vad som i dag redan är ett avslutat kapitel, den amerikanska världsmaktens engagemang med hela styrkan av sina sk konventionella militära resurser på en udde på andra sidan Stilla Oceanen, och dess oförmåga att genomföra sina intentioner.

Vi kan dra många lärdomar av detta: för oss svenskar är väl den närmast lig-gande, att en konflikt kan komma prak-

tiskt taget hela världen att engagera sig emotionellt och moraliskt. Alldeles nytt är det inte. Så var det under boerkriget, så i Spanien, för att blott nämna ett par exempel. Men Vietnam är något för sig.

För amerikanerna blev det en traumatisk upplevelse. Reellt innebär den att Förenta Staterna förlorat sin obestridda ledarställning i väster och förspilt en kanske oersättlig tid då det kunnat ge sig i kast med de djupgripande sociala problemen, som har stockat sig på hemmaplan.

Vidare: Vietnam fann USA och kommuniststaterna på motsatta sidor, utlöste en massförödelse och engagerade hela världens lidelser — men det blev inget världskrig. Sedan atombomberna föll mot Hiroshima och Nagasaki för snart tre decennier sedan, har väl inte ett år gått utan krig i något hörn av världen — uppror, inbördeskrig, internationellt krig. Dessa ständiga tillbud brukar tas som vittnesbörd om vad vi har att hålla beredskap mot. Men de kan också tas som vittnesbörd om att faran kanske är mindre än den ögonskenligen kan tyckas vara. Om kriserna i världen spriddes skulle de beröra också oss. Men de sprids inte — har hittills inte spritts, rättare sagt. Det fatala är ju bara, att om krisen en gång drabbar oss är det fullkomligt ointressant om risken borde ha bedömts som liten eller stor. Det är försvarspolitikens eviga dilemma.

Detta pekar hän mot den fjärde viktiga lärdom Vietnam kan ge oss. När som helst under överskådlig tid framöver kan vi råka in i ett världspolitiskt skeende som vi i dag egentligen inte i våra vildaste fanta-

sier kan göra oss en rätt föreställning om.

Ändå finns det hållpunkter, efterkrigs-händelser som inte kan undgå att väsentligt påverka åren framöver. Det mesta har redan hunnit bli oss så välbekant, att vi nästan har tappat sinnet för dess revolutionerande innebörd.

Betydelsen av att vi i dag på TV-skärmen hemma i vardagsrummet kan bevittna händelser på andra sidan jordklotet i samma ögonblick de inträffar, att vi snart kan lyfta luren och slå ett samtal till Tokio och Santiago lika lätt och hörbart som till närmsta grannen, att det knappast finns en plats på jorden man inte kan nå inom ett dygn — betydelsen av allt detta kan inte överskattas. Samtidigt har vi gjort oss så mycket mer beroende än förr av ett varuutbyte med hela världen och därför beroende av utveckling och levnadsvillkor i de mest avlägsna länder. Enbart ordet olja räcker som en påminnelse om att hushållningen med världens samlade råvarutillgångar har blivit ett gemensamt världsproblem — eller kommer att erkännas som sådant, innan, vi ens nått fram till det orwellska år 1984.

Det gäller industriråvaror, till stor del sådana som inte kan förnyas, blott ersättas av andra material. Det gäller livsmedel, mest sådana som kan ha återväxt — under den avgörande förutsättningen att vi inte låter jorden erodera eller utarmas, vattnet sina och luften skämmas — men som inte räcker till, om vi blir för många.

Befolkningsexplosionen

Om hur hastigt jordens folkmängd kom-

mer att öka fram till 1980 eller år 2000 finns många hypoteser. Men på en punkt tycks all expertis vara ense: under den tid vi över huvud taget kan överblicka kommer vi inte att kunna få kontroll på tillväxten. Vi kan inte göra mycket åt utsikten att de flesta av oss en gång kommer att leva bland dubbelt så många människor på jorden som i dag.

Fattningsförmågan förklaras inför följderna av en sådan utveckling. Till att börja med kanske man nöjer sig med att säga, att det dock alljämt finns gott om utrymme på jorden. Även Kina, ett av världens notoriskt tätbefolkade länder, anser sig ha stora nyodlingsmöjligheter. Sibirien tycks ännu inte tillnärmelsevis ha tillgodogjort sig sina. Stora delar av Afrika anses klart underbefolkade. Man drömmer om att med bevattning i jätteskala och utnyttjande av solenergin göra Sahara fruktbart på nytt — Israel har ju i Negevöknen i modellskala visat på sådana möjligheter. Man drömmer om Amazonas urskogar som en ny kulturbygd.

Låt oss anta att det faktiskt finns realitet i sådana möjligheter, att det går att hämta föda för miljarder ur oceanernas plankton och att tämja vätekraften för fredliga ändamål. Det är helt visst optimistiska antaganden. Men hittills i världshistorien har optimismen i stort sett stått på människans sida. Tron på att mänskosläktet i långa loppet ändå skall finna en utväg synes mig i varje fall vara den enda möjliga och människovärdiga arbets-hypotesen.

Men när man från detta mer eller

mindre eskatologiska perspektiv går ned till den mera handgripliga framtiden under detta och följande decennium, måste man göra åtminstone två mer prosaiska och betydligt mindre hoppfulla konstateranden.

För det första innebär denna ofrånkomligt snabba fördubbling av världsbefolkningen en ytterligare kraftig utplattning av befolkningspyramiden. Redan i dag utgörs u-ländernas befolkning till hälften eller mer av ungdomar under 15 år, och det är den proportionen som nu är så snabbt växande.

Detta att hälften eller mer av jordens befolkning är tärande och inte närande — här i Sverige håller vi ju på att komma dithän genom en upp och nedvänd befolkningspyramid — är inte enbart en fråga om mat, dryck, husrum och kläder. Det skapar därtill stora immateriella försörjningsproblem. U-länderna lägger i dag så gott som undantagslöst ned ett aktningvärt arbete på utbildningssidan utan att i praktiken, i form av faktisk läs- och skrivkunnighet, komma riktigt i närheten av de resultat statistiken utvisar. Med dåligt utbildade och dåligt avlönade lärare och med föräldrar som själva inte riktigt vet vad det är fråga om är det inte lätt. Ändå är detta en bagatell i jämförelse med hur det blir, när inte ens denna torftiga undervisningsapparat räcker till för alla — och när samtidigt de som lyckats få skolgång och lära sig något inte kan få utlopp för sitt kunnande och sina aspirationer, därför att de administrativa resurserna inte håller takten.

Det andra konstaterande, som är ägnat att dämpa varje lättvindig utvecklingsoptimism, är detta: det rör sig om problem av sådan storleksordning att de som en absolut grundförutsättning för framgång måste hanteras gemensamt. De fordrar en grad av samspel mellan nationerna, som hittills har legat långt utanför de politiska realiteterna — i FN, i Bryssel, längs den heta linjen Moskva—Washington och i hela den patetiska raden av halvhjärtade regionalorgan från Organization of African Unity till Nordiska rådet.

Den stora paradoxen

Denna fråga, om den politisk-sociala utvecklingen skall kunna hålla jämna steg med den teknisk-ekonomiska, kommer under de närmaste tio—femton åren att höras som ett internationellt ledmotiv. Hittills — eller låt oss säga tills oljekrisen i höstas vände upp och ned på begreppen — har u-länderna inte spelat tillnärmelsevis den roll i världspolitiken som skulle motsvara den uppmärksamhet vi ägnar den i våra massmedia, jämfört med den tid vi ägnar åt framför allt europeiska problem. Om det sålunda brister i jämvikten har det åtminstone det goda med sig, att den gör oss bättre beredda för den fortsättning, där u-ländernas problem i katastrofalt växande utsträckning måste sätta sin prägel på de internationella relationerna och det mellanfolkliga samarbetet — och detta inte så mycket genom deras egna aktiva insatser utan genom den accelererande omfattningen av deras hjälplöshet. Inte ens i fantasin lär vi kunna

klart se de perspektiv detta öppnar. Det gapar en klyfta mellan de prestationer vår generation har visat sig mäktig på det materiella området och vår primitiva efterblivenhet, när det gäller att politiskt och socialt bemästra och utnyttja våra resurser i världsomspännande skala.

Säkert kommer det att dröja åtskillig tid, innan det har blivit definitivt omöjligt för världens politiker att blunda för denna fundamentala paradox. För de närmaste åren framöver kommer nog den världspolitiska utvecklingen i stort sett att hålla sig inom sina nuvarande fåror, kanske med någon utvikning av Vietnamkrigets storleksordning. Därmed får vi också räkna med, att den slutliga konfrontationen mellan teknisk-ekonomisk elefantiasis och politisk otillräcklighet blir allt svårare att undvika.

Fyra maktcentra

I detta kortare, mer konventionella perspektiv kan det vara skäl att i första hand se vilka utvecklingslinjer som avtecknar sig för stormakternas, eller låt oss säga maktcentras vidkommande: Förenta Staterna, Sovjetunionen, Västeuropa, Fjärnan Östern.

Förenta Staterna exemplifierar konfrontationen på ett iögonenfallande sätt. Inget land i världen kan uppvisa motstycke till den amerikanska kombinationen av teknisk utveckling, ekonomisk potential och militära maktresurser — i kontrast mot oförmågan hittills att lösa de problem denna utveckling har skapat i jättestädernas miljö genom trafikkaos, pollu-

tion, förslumning. Och utrikespolitiskt — andra världskriget bröt Monroedoktrinen nedärvda isolationism och ersatte den med ett världsansvar med anor i Vilda Västertraditionens förbryllande kombination av framstegsidealitet och våldsromantik; inte alltid den rätta bakgrunden för att framgångsrikt ge sig i kast med vår egen tids internationella angelägenheter.

Presidentposten i Vita Huset har vuxit till att direkt angå hela världen, samtidigt som den blivit världens omöjligaste ämbete. Dess kris nu är symptomatisk. Den demokratiska process, som utvecklas ur en politisk tradition utan relevans för dagens problem, har genom något slags oavvislig automatik åstadkommit en befattningshavare, vars obestridliga fingerfärdighet inte kan dölja hans djupa otillräcklighet. För Amerika mer än för de flesta länder gäller den stora frågan att politiskt-socialt — man kanske kan tillägga moraliskt — hinna i fatt den teknisk-ekonomiska utvecklingen och få kontroll över den.

Den amerikanska politiken kan knappast undgå att ganska snart i växande utsträckning upptas av dessa alltmer påträngande problem på hemmaplan. Frågan är om det skall ske i fortsatt och fördjupat medvetande om världens gemensamma angelägenheter eller utlösa en ny isolationism. Det beror inte enbart på amerikanerna själva utan påverkas också av hur vi andra beter oss i vårt fortsatta umgänge med dem.

Sovjetunionens interna problem är märkvärdigt likartat. Men först en blick på Kina/Japan, ännu blott ett potentiellt makt-

centrum. Starka spänningar präglar relationerna mellan de båda stora i Fjärran Östern: Japan med dess fabulöst snabba industriella utveckling och oroväckande starkt neurotiska prägel, och det både kvalitativt och kvantitativt nästan ojämförliga Kina, det enda u-land man kan tilltro förutsättningar att av egen kraft arbeta sig fram till välstånd; i en framtid kanske en av de verkligt inflytelserika krafterna i världen men alltså präglad av avskärmningens självupptagna tradition.

Om dessa två skulle finna formen för en ingående och konstruktiv samverkan, kommer världens tyngdpunkt vid sekelskiftet att ligga här. Det hänger bland annat på Japans förmåga att socialt och psykologiskt växa sig till mognad i sin nya industriella stormaktsroll — återigen en parallell till det amerikanska problemet. Det hänger också på Kinas möjligheter att förverkliga sina imponerande nydaningsambitioner. Det realistiska och det utopiska draget i maoismens fysionomi måste kunna smälta samman, om det skall lyckas.

Resultatet kommer att påverka oss alla; Förenta Staterna möjligen mindre än vad man i dag vill föreställa sig, Sovjetunionen kanske mindre ur maktpolitisk synpunkt och mer med tanke på vad en sådan utveckling kan betyda för möjligheter och problem i den fortsatta exploateringen av de sibiriska rikedomarna.

Den hypotesen får visst stöd i det allmänna intrycket av de senaste årens sovjetiska utveckling. Bakslagen har varit

många i rysk politik. Den som i likhet med mig har trott på att framstegen i utbildning och materiell standard ofrånkomligen måste få en liberaliserande följdverkan har ju hittills desavouerats av verkligheten. Men i stort sett blir bilden ett Ryssland som alltmer upptas av sina egna inre anpassningsproblem och som följd därav blir mindre benäget att belamras med internationella komplikationer.

Entydig är bilden ingalunda. Misstänksamheten gentemot yttrevärlden är inte blott isolationistisk utan tycks ha kvar all sin gamla inbitna förkärlek för att kliva in genom olåsta dörrar, varhelst de påträffas. Den som vill spå om Ryssland gör klokast i att hålla en spådom i vardera handen.

Det fjärde maktcentrum, Västeuropa, är i dag splittrat. En av dess huvudfaktorer, Tyskland är själv klivet och vi tycks kunna räkna med att den klyvningen blir bestående och accepterad. Det borde kunna bidra till en konsolidering och så att säga harmonisering av den västtyska statsbildningen. Befriad från sitt östtyska trauma skulle den ha förutsättningar att i ännu högre grad än nu göra sitt inflytande gällande i Västeuropas gemensamma angelägenheter.

Frankrike, den andra huvudfaktorn där, har för ögonblicket sett sin löftesrika utveckling under en följd av år hejdas. Men dess problem har naturligtvis en mycket mer tillfällig karaktär. De är inte strukturella på samma sätt som de som anfäktar det tredje europeiska huvudlandet och ger intryck av att skaka det brittiska samhället i dess grundvalar. Ingen-

ting har varit en större olycka för Västeuropa än att segern i det stora demokratiska kriget vanns på bekostnad av Englands möjligheter att också i efterkrigspolitiken spela sin, alla egenheter till trots, välgörande roll som mogen, erfaren, balanserad och pragmatisk opinionsledare i det internationella samarbetet. I fråga om sofistikerade mänskliga resurser är Västeuropa en väsentlig potentiell tillgång för världssamarbetet. Om den verkligen skall kunna aktiveras beror i hög grad på hur England lyckas bemästra sin kris. Därvidlag är utsikterna alltså mörka.

Om vi skall lyckas

Efterkrigsårens alla krig har alltså kunnat hållas lokalt avgränsade, trots alla tillbud. Linjen går från Berlin 1948 över Ungern 1956 och Kuba 1962 till Vietnam och till Palestina 1973. Det är ett utomordentligt anmärkningsvärt förhållande. Världens fortsatta utveckling under överskådlig tid är helt beroende av om denna tendens kan bli bestående eller om vad Herman Kahn har kallat det otänkbara ändå till slut visar sig oundvikligt.

De faktorer jag här har skisserat förefaller tyda på att makterna också i fortsättningen och i stigande grad kommer att bli så upptagna av sina egna problem att de skyggar för militära äventyrligheter. Men det finns tyvärr gott om utrymme för avvikande meningar. Därav det försvarspolitiska dilemma som varje nation möter. Hur liten krigsrisk än må bedömas vara, blir behovet av maktmedel lika stort den dag risken ändå faller ut.

Ju starkare folken på jorden blir varse sitt inbördes beroende, dess mer bleknar sådana risker. Det synsättet borde ligga särskilt väl till för oss svenskar, som trots vårt utkantsläge är så avhängiga av förhållandet till världen i övrigt. Klarare än de flesta borde vi kunna inse att internationalismens avigsidor är till för att elimineras, inte för att förleda till ängslig ny-nationalism. Det är för oss en ren livsfråga att mänsklighetens samfund kan växa sig till en politisk kompetens och mognad i någorlunda nivå med de materiella problem, som eljest kommer att lämna oss hopplöst på efterkälken.